

تاریخ اطاق تجارت تبریز به 166 سال قبل بازگشت

همزمان با بیست و هشتمین همایش ملی توسعه صادرات غیر نفتی در تبریز، از دو سند مهم تاریخی رونمایی حوزه تجارت در تبریز رونمایی شد و اطاق تجارت تبریز با این دو سند معتبر دارای 166 سال سابقه است.

به گزارش روابط عمومی اتاق بازرگانی تبریز، در بیست و هشتمین همایش ملی توسعه صادرات غیر نفتی در تبریز، با حضور عبدالناصر همتی وزیر اقتصاد و امور دارایی، شهردار تبریز، دبیر معاون پارلمانی رئیس جمهور، صمد حسن زاده رئیس اتاق بازرگانی ایران، بهرام سرمست استاندار آذربایجان شرقی، یونس ژانله رئیس اتاق بازرگانی تبریز و دباغ صادقی پور مدیرکل پست استان آذربایجان شرقی دو تمبر «دیوانخانه و مجلس تجاری تبریز» و «طاق تجارت و صنایع تبریز» ابطال شد.

همچنین با حضور این مقامات و 1100 نفر از فعالان اقتصادی، مدیران ارشد کشوری، اعضای هیئت نمایندگان اتاق های بازرگانی سراسر کشور و اهالی رسانه از دو سند تاریخی که ثابت می کند در سال 1237 خورشیدی «دیوانخانه و مجلس تجاری تبریز» و در سال 1289 خورشیدی «طاق تجارت و صنایع تبریز» در تبریز وجود داشته، رونمایی شد بر اساس این اسناد، پیشینه اطاق تجارت تبریز به 166 سال پیش بازمی گردد.

در این مراسم همچنین بروشوری حاوی اطلاعات تاریخی اطاق تجارت تبریز پخش شد. در این متن چنین آورده شده است:

تبریز پایتخت تجارت و مبادلات اقتصادی ایران

شهر تبریز از گذشته مهد علم و فرهنگ و تجارت بوده و بزرگان بسیاری را در دامن پر مهرش تربیت کرده است. دویست سال پیش و در اوایل قرن نوزدهم میلادی دارالسلطنه تبریز از کانون های مهم تجاری ایران در دوره ی قاجار بود. در آن روزگار تبریز ولیعهدنشین، مرکز فعالیت های تجاری و سیاسی و مرکز پرجمعیت ترین ایالت کشور بود. ایالت آذربایجان حاصلخیزترین ایالت کشور به شمار می رفت و عمده ترین محصولات کشاورزی و دامپروری ایران در آن به دست می آمد.

هند مستعمره ی انگلستان، روسیه و عثمانی سه مقصد صادرات کالاهای ایرانی بود و تبریز دروازه ی صادرات و واردات از عثمانی و روسیه شناخته می شد. همچنین دو مسیر عمده ی ترانزیتی دریای سیاه-ترابوزان- تبریز و قفقاز-تبریز در کنار نقش آن در مبادلات تجاری، دروازه ی ورود علوم و دانش نوین به کشور بود. تبریز، نقطه مبادله اصلی کالاهای ورودی به کشور به شمار می رفت و کالاها بعد از ورود به این شهر به دیگر نقاط کشور منتقل می شد.

از مهم ترین وقایع سیاسی که اهمیت بسیاری در امور تجاری آن دوران پیدا کرد، جنگ های ایران و روس بود که منجر به انعقاد دو عهدنامه ی گلستان و ترکمانچای شد. در این معاهده ها، فصولی به مسائل تجاری ایران با روسیه اختصاص یافت که علاوه بر تنظیم تعرفه گمرکی برای افزایش ورود کالاهای خارجی، زیربنای بسیاری از محدودیت های تجاری ایران در سال های بعد شد. در مقابل تجار ایرانی مجبور به پرداخت حقوق گمرکی، عوارض راهداری و مالیات هایی بودند که توسط حکام وضع می شد؛ همین مسئله رقابت تجار ایرانی را با تجار روسی مشکل می ساخت. در عین حال اگر اختلافی رخ می داد حق قضاوت کنسولی، ایرانیان را از احقاق حق خود محروم و ورود کالاهای خارجی به ایران را تسهیل می کرد.

حضور پرتعداد تجار خارجی و نیز بازرگانان داخلی در این شهر، علاوه بر رونق تجاری و گسترش فعالیت های اقتصادی در تبریز، موجب بروز اختلافات و مباحثات بازرگانی بسیاری هم بود. تنظیم روابط تجارتخانه های داخلی و خارجی مقیم تبریز همیشه یکی از مهم ترین موضوعات مورد بحث در بازار بزرگ این شهر بوده است.

تلاش های مختلف برای گرد هم آوردن تجار و ریش سفیدان بازار در ادوار گذشته، شکل گیری نهادها و انجمن هایی را باعث شد که به تناوب در تبریز تشکیل شده اند. نخستین این انجمن ها و مجالس تجاری قریب 170 سال پیش در تبریز شکل گرفت که با نام «دیوانخانه و مجلس تجاری تبریز» در سال 1237 خورشیدی در این شهر پایه گذاری شد. عنوان «طاق تجارت» نیز برای نخستین بار در سال 1289 خورشیدی در تبریز بر مجلس تجاری دیگری گذارده شد که با حضور تجار داخلی و خارجی این شهر شکل گرفت و با عنوان «طاق تجارت و صنایع تبریز» افتتاح شد.

اسناد تاریخی نویافته به خوبی تشکیل این دو نهاد صنفی تجار و نیز تشکل های دیگر تجاری را در ایران عصر قاجار در تبریز نشان می دهد.

دیوانخانه و مجلس تجاری تبریز

در روز دهم آذرماه سال 1237 خورشیدی، پیامی از تهران مخابره شد که با نظر ناصرالدین شاه جوان صادر شده بود و در آن تشکیل مجلسی را در شهر تبریز خبر می داد که در نوع خود بی سابقه بود. او میرزا عباس خان نایب وزارت امور خارجه را که مسئولیت کارگزاری مهم امورخارجه آذربایجان را بر عهده داشت، مامور کرد تا «دیوانخانه و مجلس تجاری» را در تبریز راه اندازی کند که با حضور نمایندگانی از تجار ایرانی و خارجی مقیم تبریز، به امور و مشکلات فی مابین بازرگانان این شهر رسیدگی کنند. با توجه به اهمیت جایگاه تجاری تبریز به عنوان پایتخت اقتصادی ایران، مقرر شد تا این مجلس ابتدا در تبریز و سپس در شهر تهران تشکیل شود. در نامه ای که در روز مذکور، از طریق وزارت امور خارجه برای سفرای دول خارجه در ایران ارسال شد، این تصمیم شاه تشریح شد. متن نامه اینگونه آغاز شده است:

«رای انور اعلیحضرت اقدس همایون شاهنشاهی روحی فدا، به جهت رفع جمیع اختلاف ها و احقاق حقوق کسبه و تجار مملکت آذربایجان، اعم از داخله و خارجه بر این قرار گرفته است که در دارالسلطنه تبریز قرار دیوانخانه و مجلس تجاری داده شود؛ به ریاست مقرب الخاقان میرزا عباس خان معاون وزارت امور خارجه با اجزای مفصله که در تبریز معین خواهد شد.»

در ساختار این مجلس علاوه بر تجار تبریزی، تجار دیگر کشورها که در این شهر مقیم بودند نیز صاحب رأی بودند. دیگر اقلیت های ایرانی از جمله ارامنه که تجار صاحب نفوذ و موثری در بازار تبریز بودند نیز نماینده ای در این مجلس داشتند. این شیوه ی تشکیل مجلس و ترکیبی که طیف های مختلف تجار را شامل می شد، سنتی بود که در بازار تبریز جاری بود و تا چندین دهه پس از آن نیز در نهادهایی که به وسیله تجار و بازرگانان این شهر تشکیل شدند، همچنان رعایت می شد. این گواهی بود بر مرکزیت بازار تبریز در اداره امور اقتصادی ایران که عصاره ای از بازرگانان عمده و بانفوذ از سراسر کشور در آن حضور فعالی داشتند.

نامه وزیر امورخارجه به سفرای دول خارجه مقیم تهران، ضمن معرفی میرزا عباس خان کارگزار مهم امور خارجه آذربایجان با اشاره به کنسولگری هایی که برای حفظ منافع تجاری و اقتصادی اتباع کشورهای خود در تبریز تشکیل شده بودند، با این جمله به پایان می رسد:

«محض اطلاع خاطر آن جناب نگاهشته، ضمناً زحمت می دهد که مراتب را به قونسولخانه ی دولت متبوعه ی خود در تبریز اعلام دارند.»

تشکیل دیوانخانه و مجلس تجاری تبریز در حدود 170 سال پیش، با ساختار منحصر به فرد خود، نمونه ای نادر و بسیار مهم در تشکل های شکل گرفته در ایران است که سرمنشأ

تشکیل نهادهایی شد که پس از آن توسط تجار تبریز برپا شدند تا محلی تضارب آراء و تصمیم سازی گروهی، توسط مهم ترین و موثرترین طبقه ی اجتماعی ایران در عصر قاجار باشند .

اطاق تجارت و صنایع تبریز

در سال های پیراوشویی که اوضاع سیاسی و اقتصادی ایران هرلحظه با اتفاقی جدید دست خوش تلاطم و دگرگونی بود، تجار تبریز با همت و درایت خود، آستین بالا زده و جمعی تشکیل دادند تا خودشان به فکر تنظیم امورات شان باشند. گرد هم جمع شدند و از تجار خارجی مقیم تبریز هم دعوت کردند تا با ترتیب و ساختاری ویژه، نهاد مستقلی را بنا و نام آن را «اطاق تجارت و صنایع تبریز» گذاشتند.

در تابستان سال 1289 خورشیدی مهدی قلی خان هدایت، مخبرالسلطنه والی آذربایجان، تلگرافی کوتاه به تهران ارسال کرد و خبر از تشکیل این اطاق داد: «تجار محترم تبریز، برای ترویج تجارت و صنعت و اقدام در امور عام المنفعه و تزئید روابط معاملات تجارتی و صنعتی، مجلس مشاوره در سرای امیر، موسوم به اطاق تجارت و صنعت تشکیل داده اند. لهذا رسمیت آن هیئت به ادارات اخطار می شود.»

این متن کوتاه نشان می داد که تجار بدون اینکه نیازی به دریافت تائید یا کسب تکلیف از دولت داشته باشند، اقدام کردند. تازه پس از آن بود که با اعلام تشکیل این مجمع به والی آذربایجان، از او خواستند تا رسمیت این هیئت را به ادارات داخلی و سفارتخانه ها و کنسولگری های مقیم تبریز اعلام کند. هرچند که کنسولگری ها خودشان در جریان انعقاد چنین مجلسی قرار گرفته بودند.

یک سال از فتح تهران به دست مشروطه خواهان می گذشت و تبریز تازه از زیر فشار آن همه تلاطمات و درگیری های خونین خارج شده بود و می رفت تا رنگ ثبات و آرامش را به خود ببیند. البته این شهر همچنان در تصرف و اشغال نیروهای روس بود. تجار در چنین شرایطی در انتظار نظرات و تصمیمات دولت نماندند. اقدامی کردند در جهت رفع ضررهای بسیاری که در چند سال گذشته دیده بودند.

دو هفته بعد موسسین این اطاق، در اعلانی رسمی که با سربرگ مخصوص و مهر ویژه ای که در پای آن خورده بود، موجودیت خود را به اطلاع عموم مردم و کسبه بازار تبریز رساندند. این اعلان را چاپ کردند و بر در و دیوار تمامی سراها و دالان های بازار نصب و در مساجد شهر توزیع کردند.

سه شنبه 24 مرداد سال 1289 این اعلان منتشر شد که در بخشی از آن این گونه آمده بود:

«به عموم اهالی و تجار محترم و ارباب صنایع اظهار می شود که در پیشرفت، ترقی و استحکام مبانی این مقصود حسنه، به اقتضای همم عالیه، از بذل مساعدت و معیت، دریغ نداشته و نظریات خودشان را در مصالح عام المنفعه، کتباً و شفاهاً اعلام فرمایند؛ که با نهایت امتنان پذیرفته و با اکثریت آرا به موقع مذاکره گذاشته خواهد شد.»
گردانندگان اطاق تبریز، بدون دخالت دولت، به کار مشغول و در جلسات مختلف به دنبال رفع مشکلات جاری تجاری خود بودند. یکی از تصمیمات مهم اطاق تجارت تبریز، تنظیم و تصویب مقررات دلالان بازار تبریز بود. این قانون پیش از تصویب قانون تجارت در مجلس شورای ملی در یک دهه بعد، تنظیم شده بود و اطاق را مرجعی رسمی برای نظارت بر اجرای آن معرفی کرده بود.»